

Ενάντια σ' έναν κόσμο οργανωμένης αντιληπτής απροσδιοριστίας

■ ΤΟΥ Αντώνη Ανδρουλιδάκη*

Αν υπάρχει κάτι σταθερό στην εποχή μας, κάτι με το οποίο μάλλον συμφωνούμε όλοι, αυτό δεν είναι άλλο από τη γενικευμένη αστάθεια που τη χαρακτηρίζει. Ίσως να πρόκειται γι' αυτό που οι γεωπολιτικοί αναλυτές ορίζουν ως μετάβαση από έναν μονό-ή έστω διπολικό-προς έναν πολύ-πολικό κόσμο. Ως εκ τούτου και η αστάθεια, όπως σε κάθε μεταβατική περίοδο. Παρ' όλα αυτά, πολύ συχνά, έχει κανείς την αίσθηση, πως αυτή η αστάθεια είναι κάτι που διακρίνει όχι μόνο τις διομαδικές σχέσεις μεταξύ διαφόρων κρατών, εθνών, θρησκειών, κοινοτήτων και γενικώς συλλογικοτήτων, αλλά χαρακτηρίζει ακόμη και τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των ατόμων ή ακόμη-ακόμη και τη σχέση του ατόμου με τον ίδιο του τον εαυτό. Το μόνο σταθερό είναι η αστάθειά μας.

Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ότι τις τελευταίες δεκαετίες όλο και πιο πολύ, όλο και πιο πολλά ασυνήθιστα γεγονότα συμβαίνουν γύρω μας. Οι ισλαμιστές βομβιστές αυτοκτονίας, η «αραβική άνοιξη» και οι πορτοκαλί επαναστάσεις, ο ISIS και η ακραία βαρβαρότητά του, η εκλογή Trump και το Brexit, το αδιέξοδο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η αφινίδια άρση του μεταπολιτευτικού παρασιτισμού με τα Μνημόνια, ο σουριζέϊκος «ρεαλισμός» των κυβιστήσεων, τα κύματα της παράνομης μετανάστευσης και το προσφυγικό, αλλά και η απροκάλυπτη, πλέον, τουρκική επιθετικότητα, είναι μόνο μερικά απ' αυτά. Και ενώ όλα αυτά τα πρωτοφανή συμβαίνουν, ενώ όλοι μας κάπως καταλαβαίνουμε ότι κανείς δεν μπορεί, στα σοβαρά, να τα αντιμετωπίσει, δεν φαίνεται και από πουθενά να μπορεί να συγκροτηθεί μια σοβαρή οραματική και συνεκτική αφήγηση για το μέλλον - πέρα από ψυχολογικές αναπληρώσεις δικαιωμάτων και «καταφύγια» επιπέδου Μπάοκ ή Βαρουφάκη. Φαίνεται πως ακόμη και οι πιο πρωτοπόροι ουτοπιστές υποχώρησαν μπροστά στο αδιέξοδο, καταφεύγοντας σε κατασκευασμένες απλοϊκές ερμηνείες του τι συμβαίνει πραγματικά. Τα διλήμματα «εμείς vs αυτοί», «εμείς vs οι ξένοι», «φασίστες vs αντιφασίστες», «αριστεροί εντός εισαγωγικών vs νεοφιλελεύθεροι», «το ατομικό δικαίωμα του ενός vs το ατομικό δικαίωμα του άλλου», παγιδεύουν, όλο και πιο πολύ, τον ανθρώπινο ψυχισμό σε ασπρόμαυρες διπολικές εκδοχές της πραγματικότητας, που δεν έχουν πια καμία σχέση με την πραγματική πραγματικότητα. Σχεδόν εν απογνώσει ο άνθρωπος ψυχισμός επιχειρεί να στριμώξει την ανερχόμενη πολύπλοκη πραγματικότητα σε μια δίτιμη μηχανική αντίληψη, μπας και καταφέρει να βρει μια άκρη.

Αυτή η απλουστευτικότητα μοιάζει αναγκαία για να καθησυχάζεται ο ψυχισμός, όμως, να πάρει η ευχή, δεν είναι αληθινή. Πάρτε για παράδειγμα τη γενικότερη συμπεριφορά του προέδρου Trump ή τη σχέση του με τον πρόεδρο Erdogan. Μοιάζει σαν να μην υπάρχει μια ενιαία λογική που να μπορεί να την ερμηνεύσει. Ακόμη και οι θεωρίες ότι πρόκειται για προσωπικές business as usual δεν επαρκούν για να εξηγήσουν τη συμπεριφορά του Trump, που αν μην τι άλλο δεν είναι ένας ανεξέλεγκτος επιχειρηματίας, αλλά πρόεδρος των ΗΠΑ με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις δεσμεύσεις του απέναντι στην αμερικανική γραφειοκρατία και στο ευρύτερο οικονομικό σύστημα. Από την άλλη, ακόμη και οι ριζοσπαστικές φωνές, ο χώρος των κοινωνικών κινημάτων, ή η όποια αντικουλτούρα σε επίπεδο τέχνης, κινηματογράφου, μουσικής κ.λπ. μοιάζουν επίσης να έχουν παγιωθεί στην ανάγκη μιας απλουστευτικής ερμηνείας του κόσμου μας, που περιχαράκωνει την κοινωνία σε έμφυλα αντιμαχόμενα στρατόπεδα (βλέπε κίνημα me too) ή θέτει την ψυχοπαθολογία ως προαπαιτούμενο της επαναστατικότητας (βλέπε Jocker). Όλοι φαίνεται να υποχωρούμε, όλο και πιο πολύ, μπροστά σ' έναν πλασματικό κόσμο που θέλουμε πολύ να μας θυμίζει τον κόσμο του προηγούμενου αιώνα -και άρα να μας φαίνεται κάπως οικείος- αλλά δεν είναι ο αληθινός κόσμος που ζούμε. Γιατί ο κόσμος μας είναι πλέον πλήρης όχι απλά από αστάθεια, αλλά από απροσδιοριστία. Πρόκειται για μια απροσδιοριστία που διαχέεται και μολύνει κοινωνικά κάθε μικρή ή μεγάλη συλλογικότητα: από τις ερωτικές σχέσεις, τις οικογένειες και τις παρέες, μέχρι τις

ευρύτερες εθνικές ή διεθνικές συλλογικότητες. Η απροσδιοριστία αυτή προκαλεί ένα είδος συστολής και διαστολής που δύσκολα μπορεί να μην προκαλεί αγωνία σε όποιον υφίσταται τις συνέπειές της. Το μότο «δεν βρίσκεις άκρη» μοιάζει να αποτελεί όλο και πιο συχνά την κατακλείδα των διατομικών, αλλά, γιατί όχι, και των διεθνικών σχέσεων. Η καλή διάθεση γίνεται απότομα κατάθλιψη και ο ενθουσιασμός για μια δουλειά, μια γνωριμία ή μια δραστηριότητα μπορεί να μετατραπεί σε δευτερόλεπτα σε απογοήτευση, τάση για παραίτηση και κυνισμό.

Η ΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΑ επηρεάζει επίσης -και επηρεάζεται από- τις συλλογικές ταυτότητες, τις οποίες εν πολλοίς δεν επιτρέπει να συγκροτηθούν ως τέτοιες, θολώνοντας τα όρια όχι μόνο των συνεκτικών ηγεμονικών αφηγήσεων-αναπαραστάσεων, αλλά και αυτά των μειονοτικών πολιτισμικών επιρροών. Όλα μοιάζουν να είναι αποτέλεσμα μιας μηδενιστικής τυχαιότητας, που αναίρει κάθε ανθρώπινη «αισιοδοξία της βουλήσεως» και ρίχνει το «συλλογικό» βορά στην πιο ακραία εξατομίκευση. Όπως «ορίζει» ένα σύνθημα στο κέντρο της Αθήνας, «μέσα στο τοπίο της μητρόπολης εκτοξεύονται θραύσματα ζωής, ενώ από τις στέγες στάζει σύμπτωση». Η συστημική απροσδιοριστία, δηλαδή, είναι τόσο έντονη που η ζωή γίνεται αντιληπτή μόνο ως θραύσμα μιας τυχαίας σύμπτωσης. Στα καθ' ημάς η ουσιαστική πολιτική «συμβολή» του ΣΥΡΙΖΑ στην εδραίωση της καπιταλιστικής βαρβαρότητας ήταν ακριβώς αυτό: η ραγδαία αύξηση της συστημικής απροσδιοριστίας, καθώς τα όρια της πάλαι ποτέ αριστερής ταυτότητας θόλωσαν τόσο όσο να μην διακρίνονται πια. Αλλά μήπως και

με την ελληνική ταυτότητα δεν έχει συμβεί κάτι ανάλογο; Και όσο το σύστημα φορτίζεται με απροσδιοριστία, τόσο τα μέρη του συστήματος επιχειρούν να αντισταθούν με ψευδαισθητικούς προσδιορισμούς και διχοτομικές εμμονές.

Δηλαδή, στο ατομικό επίπεδο ο ψυχισμός αδυνατεί να ανταπεξέλθει σ' αυτήν την συστημική απροσδιοριστία και οδηγείται αναγκαστικά σε μια μορφή παρωπιδικής ακαμψίας, αρνούμενος -με την έννοια της ψυχοπαθολογίας- να δει την πραγματική πολυσχιδή πραγματικότητα. Υποχρεώνεται, προκειμένου να επιβιώσει, να εμμένει σε μια εύκολη ασπρόμαυρη εκδοχή, που γίνεται εν τέλει η αποτελεσματικότερη νάρκη στα θεμέλια των σχέσεων πάσης φύσεως. Άλλο τόσο η απροσδιοριστία θέτει τον ψυχισμό σε μια συνεχή επιφυλακή έναντι της αβεβαιότητας, πλημμυρίζοντας την ύπαρξη με δυσπιστία και αποξένωση, ενώ αυξάνει τον ατομοκεντρικό ανταγωνισμό και εξουθενώνει τελικά τον πυρήνα της ανθρώπινης νοηματοδότησης-κοινωνικοποίησης. Μέσα σ' αυτό το κλίμα, το απομονωμένο άτομο ταμπουρώνεται και ντουφεκιάει ό,τι του φαίνεται ότι «δεν είναι», αρκεί να ανακουφίσει έστω για λίγο το ανυπόφορο συναίσθημα της ά-σχετης αβεβαιότητας. Ακόμη κι αν αυτό σημαίνει πως σήμερα μπορεί να απαξιώνει αυτό ακριβώς που εξιδανίκευσε χθες.

ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ η συστημική απροσδιοριστία οδηγεί τους ανθρώπους να νιώθουν ασφαλείς μόνο στον βαθμό που ο εαυτός τους αντανακλάται, όπως σ' έναν καθρέφτη, βαφτίζοντας αυτή τη «μαλακία» ως «έρωτα» ή «ψυχοθεραπεία» ή «πολιτική ένταξη» ή facebook ή κατάθλιψη ή εξαρτήσεις. Όσο κι αν φαίνεται αστείο είναι το μόνο που μπορεί να καθησυχάσει, προς ώρας, το απρόβλεπτο και την υπαρξιακή αβεβαιότητα που παράγει η οργανωμένη από το ίδιο το σύστημα αντιληπτή απροσδιοριστία. Γιατί η αλήθεια -κατά την άποψή μας- είναι ότι η απροσδιοριστία οργανώνεται εδώ και μερικές δεκαετίες συστηματικά για να οδηγήσει τον άνθρωπο στις συνέπειες που προαναφέραμε. Δηλαδή, στην ά-σχετη περικήλειστη και ακραία ανταγωνιστική ατομικότητα, που αναλώνεται σε διχοτομικές συγκρουσιακές «λογικές», ενώ ταυτόχρονα μπορεί εύκολα να χειραγωγηθεί και να υποδουλωθεί, χωρίς ούτε μια, έστω ουτοπική, νέα αφήγηση για να κρατηθεί -μαζί με τον Άλλο- και να δράσει.

* Ο Αντώνης Ανδρουλιδάκης είναι αναπτυξιακός και κοινωνικός ψυχολόγος - Βοηθός διδασκαλίας στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου